

37645

Sobr.

Iz borbe med ilirsko — in madžarofilsko stranko

l. 1848/49.

◇◇

Napisal

dr. Fran Ilešič.

◇◇

Ponatisk iz »Časopisa za zgodovino in narodopisje«.

◇◇

Maribor, 1906.

Tiskarna sv. Cirila v Mariboru.

*
*
*
*

Iz

S

spo

ilin

ka

ler

je

D

lo

da

sl

os

te

š

030043269

Iz borbe med »ilirsko« in madžarofilsko stranko leta 1848./49.

(Prispevek k zgodovini teh let.)

Spisal dr. Fran Ilešič.

Sedaj ko širni svet piše o ogrski krizi in je reška resolucija hrvatskih zastopnikov med Jugoslovani zbudila ostre debate, naj gredo na dan tudi sledeči zgodovinski spomini.

Velikih dogodkov se tičejo, tistih veličastnih dni, ko je ilirizem, poosebljen v Jelačiću banu, leta 1848. na vnanje pokazal vso silo svoje ideje in oduševljenosti.

Pred dualizmom so Slovenci iztočne Štajerske in Dolenjske Kranjske imeli ožje zveze s Hrvatsko. Mnogo se jih je tam šolalo in udeleževalo hrvatskega kulturnega življenja. Duh ilirizma je zavel posebno po Slov. goricah, ki s svojih lozoslavnih brd odpirajo panoramo hrvatskega Zagorja, in dal Ilirom prvega pevca, Stanka Vraza.

Vobče pa so Slovenci le rahlo sekundirali v ilirski slogi in leta 1848. bili malo pripravljeni za vprašanja o osnovi zgodovinsko-provincijalnih mej. Leta 1867. so bile te še bolj utrjene.

*

Nabral sem gradivo nekaj v arhivu županije zagrebske, večinoma pa iz raznih novin, ki so bujno klile v

razburjenem vzdušju leta 1848, nekaj ga je tudi iz ustnih izvestij. Arhivne študije v Zagrebu bodo te spomine popolnile.¹

Časniški glasovi sicer niso vedno istina, a so značilni za duh in ozračje časa. V tem smislu je uvaževati »Wahrheit und Dichtung.«

Slovenske čitatelje bi moglo vse to zanimati posebe še radi tega, ker se nahajajo v vrstah »madžaronskih« l. 1848. tudi Slovenci.

Leta 1834. je bilo plodovito vinsko leto.² Kmetu Ljutomerskih goric je dalo dijaka. Tako je iz župnije Sv. Jurija na Ščavnici šlo jeseni leta 1835. študirat 6 dijakov, kar je za ono dobo slov. šolstva vsekakor mnogo. Bili so to: Fr. Hrašovec, Korošec Fr., Matija Košar, Postružnik (?), Jakob Svetonja in Tomo Trstenjak.

Jurijevski kaplan Črnivec je svetoval dečkom, naj pojdejo študirat v Varaždin. In šli so res v Varaždin vsi razen Hrašovca, ki jo je krenil v Maribor.

»Na razna pota« je razgnal te mladeniče poznejši čas. Postružnik je — baje — umrl v osmi šoli v Gradcu, Korošec kot nekak kontrolor v Varaždinskih Toplicah³, Košar je umrl.

¹ Prim. veliko delo prof. Šurmina »Hrvatski preporod«, ki bo v svojem tretjem delu obsegalo dobo od 1843—1848, dalje »Hrvatski pokret (u proljeću, u ljetu, u jeseni, u zimi) 1848«, preštampano iz »Obzora« v 4 delih, in pa »Rat Hrvata s Magjarima godine 1848.—9.« (Dionička tiskara u Zagrebu 1902.)

² »Ljudje so si vso zimo svojo živino pasli ino prez suknje delali, na sred zime na trati obedvali, kak po leti«, poroča v »Dogodivšinah« (247) Krempelj, ki je bil takrat župnik pri Sv. Lovrencu v Slov. goricah. — Okoristil se je tedaj osobito ljutomerski dekan Jaklin, Vrazov »stric«, ki je bil prejšnja leta nakupil mnogo vinogradov. Njegovo osemnajsto štiri in trideseto je slovelo po okolici in se je po njegovi smrti prodajalo po 2 fl pint (Izvestje pok. M. Košarja).

³ Bil je Korošec »Županov« iz Dragotinjec. Juri Korošec, ki je umrl l. 1846 v Gradcu, bogoslovec 4. leta (»Novice« 1846, z dne 12. aprila), je pač tisti, ki ga omenja Marković v »Izabr. pjesmah« St. Vraza, LXV.

— pred kakima dvema letoma — kot zlatomašnik v Radomljah na Kranjskem¹, Hrašovec pa še živi kot spoštovani starosta naših domoljubov v Gradcu.²

Posebna usoda je doletela Svetonjo in Trstenjaka, ki sta bila doma iz ene vasi, iz Brezja pri Sv. Juriju na Ščavnici.

Svetonja je postal — recimo tako! — pustolovec (gl. »Dodatek«), Trstenjak pa »madžaron.«³

Od leta 1835. do leta 1841. je študiral Trstenjak gimnazijo v Varaždinu.

V Varaždinu je že bila narodna ilirska čitalnica. Baš v začetku leta 1839. se je preosnovala na novi osnovi, ki jo je izdelal gimnazijski profesor Henrik Hergović, novi društveni tajnik. Ta nova pravila so med drugim določevala: »Mladeži kr. mestnoga gimnaziuma s njezinim u Ilirstvu učiteljem, prevrédnim sučlanom g. Henrikom Hergovićem . . . podélita već prie sloboda čitaonicu polaziti i po izminutoj uri ilirskog podučavanja ondě u njegovom pribitju knjige ilirske čitati, jest i u napredak potvrdjeno.« (Ilirske Nar. Nov. 1839, z dne 2. marca).

Pokojni Košar mi je pripovedoval, da so dijaki varaždinski znali za »ilirčka« (Gaja), učili pa so se v šoli tudi madžarski; Trstenjak je pohajal ta pouk samo v prvih raz-

¹ M. Košar je po končani gimnaziji šel v filozofijo v Gjur na Ogerskem; tja sta ga potegnili jurijevška rojaka, že imenovani Korošec in pa Rantaša (gotovo Juri R., rojen pri Sv. Juriju 1821, bogoslovje dovršil 1845). V Središču so se naložili štirje na voz ter se čez Čakovec in Bakonj peljali v Gjur; bili so to: Korošec, Rantaša, Košar in pa še Poljanec iz Središča, gotovo tisti, ki ga ima Slekovec v »Kapeli žalostne Matere božje v Središču« str. 94.—95. Košar je potem vstopil v graško bogoslovnico in služil novo mašo l. 1846.; ko se je l. 1849. prvič obhajal rojstni dan cesarja Franca Jožefa, je že kot vojni kaplan med pokanjem topov maševal v Bologni. (Od njega sem dobil več podatkov).

² Gl. »Slovana« III. 287. Ali je Hrašovec v istini 6. šolo dovršil še-le 1842?

³ Tako hočem na kratko imenovati pristaše madžarofilske stranke.

redih; učil se ga je po vsej priliki slabo, ker je n. pr. v drugi šoli v tem predmetu bil 37. v razredu.

Dovršivši gimnazijo v Varaždinu, je krenil v filozofijo v Zagreb. Roditelji so hoteli iz njega imeti svečenika, a tisto noč, ko naj bi se drugega dne z očetom popeljal v Gradec, je pobegnil z doma v Zagreb, odkoder ga ni bilo nikoli več domov. V Zagrebu je v letih 1843—1845 na pravoslovni akademiji z odličnimi uspehi študiral jus¹ in bil nato jurat-notar pri banskem stolu v Zagrebu², a leta 1848. ga naha-

¹ L. 1843./44. kot privatist prvega leta (iz treh predmetov primam, iz treh eminenter), l. 1844./45. kot javen slušatelj drugega leta (vseskozi eminenter, »vladanja veoma pohvalnoga«). L. 1845/46 je čez prvo leto prava pripravljaval privatista Henrika Hartnagela iz Maribora, ki je filozofijo dovršil v Pečuhu.

V letu 1840—45 so na zagrebški akademiji študirali še sledeči Slovenci (iz Štaj. in Kranjske): Franjo Holz od Sv. Ane »u kotaru mariborskem« 1842—1844 (prvo leto privatist); Jakob Svetonja, privatist prvega leta 1843/44; Ivan Fras od Sv. Bolfanka v Slov. gor. v 1. letu 1844/45; Dragotin Čeč iz Celja, sin učitelja na glavni šoli, v 1. letu 1845/46, Maks Janežič, priv. v prvem letu 1847/48, iz Črnomlja; Martin Krulc, priv. v 1. letu 1848/49, iz Dobove v celjskem okrožju. —

En vir mi poroča, da je bil Trstenjak »smrtno ranjen, ali ne l. 1848., temveč že eno ali dve leti poprej«. Je-li bi bilo tu misliti na juli 1845? Stanoval je takrat na Markovem trgu 2.

² Županija zagrebška, ki je imela koncem l. 1847. samo devet »dnevničarjev« (»pisarjev«), jih je že februarja 1848 radi pomnoženih javnih poslov potrebovala 14 ter je bil med njimi i Tomislav Trstenjak. Eden izmed njih je bil dodeljen županijskemu odvetniku, a ostali so obavljali njim poverjene posle. Dakako z imenovanjem nove županijske uprave (v izvanredni skupščini v začetku maja) je na njih mesto prišlo novo osobje (6 »pisarjev«).

Izraz »dnevničar« (»pisar«), ki ga imam iz arhiva zagrebške županije, se ne ujema s tem, kar se mi poroča o (županijski?) seji z dne 15. jan. 1848. V »Protocollum sedriale anni 1848 in civilibus registratum«, kjer pa so popisane tudi seje »in criminalibus«, je imenovan Tomislav Trstenjak odvetnik; šlo je za delotvorno užalitev poštenja, ki so jo Trstenjaku nanесли izgređniki (»excessus Mikulicensis«); »visum repertum« od lečnika je bilo službeno predano uradnemu fiskušu v postopanje.

jamo med odličnejšimi zagrebškimi »madžaroni«, ki so ilirski stranki prizadeli mnogo skrbi. Tipičen je za njih turopoljski »komeš« Josipović.¹

A.

Zagrebški »madžaroni.«

§ 1. V marčnih dneh.

Dne 7. jan. 1848. je bilo v ogrskem požunskem saboru na dnevnem redu pitanje o madžarskem jeziku in narodnosti. Tedaj se je oglasil tudi Josipović, turopoljski grof, ter je obžaloval, da ni bilo tam hrvatskih poslancev, češ, da bi sedaj bila prilika, se z Madžari tako spojiti, da bi se nikoli več ne mogli odcepiti. V Hrvatski da sta dve stranki, ena konservativno-ilirska, druga madžarsko-hrvatska. Prva se hvali, da želi očitovati narodnost, a ne hrvatske narodnosti, ker tej prereka ime. Za hrvatsko narodnost se bori madžarsko-hrvatska stranka, ki želi skupno z Madžari ostati pod sveto madžarsko krono. Glavni kolovodje konservativno-ilirske stranke ne kažejo mnogo simpatije za hrvatsko narodnost. Eden izmed njih je ustanovil v Zagrebu samostan, del vanj 16 dam, ki uče vso mestno deco nemško; da se s tem ne kaže velika simpatija napram hrvatski narodnosti, je jasno. Drugi poglaviti kolovodja je domačin (indigena), ki niti ne zna hrvatski, tretji je pravi Hrvat, a je postal Ilir. Nadalje se je Josipović pritoževal, da uprava (vlada) ugneta njegovo stranko ter očita onim kolovodjem, da žele v motnem loviti. Končno je Josipović svečano protestiral, da bi bil Slovan, češ, da je madžarski Hrvat.²

»Diploma advocatiale« je prejel 29. jul. 1847.; zaslišbeni zapisnik z dne 29. sept. 1849 ga imenuje »zavjetnika«.

V istini nahajamo v »Občem zagreb. koledaru za leto 1848« str. 258. med odvetniki navedenega Trštenjaka Tomislava.

¹ Gl. Vrazova »Dela« V. 13.

² Uredništvo »Serbskih Nar. Novin« je v listu z dne 4. jan. st. r. vprašalo: »Kakva je opet to zver?«

Josipović pa je tudi dne 27. jan. tako govoril proti Ožegoviću, da ga je bilo treba opozoriti na potrebno dostojnost.

Sploh je brojila županija zagrebška, kamor spada Turo-polje, mnogo madžaronov. Madžaron je bil sam veliki župan Mirko Péchy, madžaron je bil Gjuro Pisačić, veliki sodec Franjo Pogledić, kotarski sodec Jos. Črnolatic, Josip Briglević, sodbenega stola prisednik Anton Poljak, arhivar Avrelj Kušević, T. Matačić, župnik Zerpak, Ljud. Jelačić itd.

Bil je to »hrvatski« (kajkavski) patriotizem, kakor ga je v jezikovnem oziru v prejšnjih letih ščitil Kopitar, zajedno pa madžarofilstvo.

Oboje se je jasno pokazalo n. pr. pri veliki skupščini županije zagrebške, ki se je vršila od 21. do 25. februarja 1848.¹

Vsaj nekateri madžaroni so bili na madžarski strani zato, ker so tam videli obrambo ustavne svobode. »Vladi je ugarski ustav tèn u oku. Servilizam Hèrvatah voda joj je na mlin«, zato da podpira ilirizem. Bali so se, da z uvedanjem narodnega jezika izgube svobodo »konstitucije.«

*

V marčnih dnevih se je zdelo, da se sovražni stranki spoprijateljita. S v o b o d a je prevzela vse duhove. Podžupan zagrebške županije Stepan Pavleković je dne 20. marca župa-

¹ Zatrjevali so skupščinarji, da so Hrvatje, da so za svoj materski jezik, a ilirščine da ne razumejo. Pri zborovanju se je prečitalo »ilirski« pisano pismo varaždinske županije, a tedaj je vprašal Pogledić »proste korteše«, ali se je razumelo, kar se je čitalo; seveda so vsi odgovorili, da niso; nato je dejal Pogledić, »da bi rad ovo pismo prosto bratji protumačiti, nu premda je rođen Hèrvat ipak nerazumi ilirski i zato nije isto pismo razumio«; Kušević je uverjavал na svoje poštenje, da varaždinskega pisma ni razumel in Črnolatic je dejal, da jezika, ki ga nasprotniki govore, ne razume, »i ako se ga moram učiti, to već nije narodni jezik. Mnogo putah sam ja naše protivnike nagovoraо, neka puste ilirski, pak nek prime hervatski jezik — ali zahman.« Ilirsko-narodni govornik Rubida je v svojem govoru bil od madžaronov večkrat prekinjen; poedine besede njegove jim niso ugajale, kakor »utočište, ništetnost«, ker je baje prva ilirska, druga turska (!). In Pisačić je imenoval ilirščino »nama ipak nešto srodniji jezik nego je madžarščina« (!)

Slično je pripuščal naš slovenski separatizem često nemški vpliv, a se na vse kriplje branil kakega »ilirskega«.

nijsko sejo otvoril hrvatski in pozval stanove, da se pridružijo mestu Zagrebu, ki je ustanovilo narodno stražo. To se je zgodilo. In tri dni pozneje je narodna stranka sklenila, poslati v madžaronsko kasino deputacijo z Gajem na čelu, da bi se stranki spravili — v znamenju svobode. Predno pa je prišla deputacija tja, sta došla barona Juri in Levin Rauch, Aurelij plem. Kušević in Karel pl. Jelačić (Juri pl. Pisačić je bil že prej tam) v narodnem domu in so bili entuziastično pozdravljeni. Ločili so se v nadi, da pride do sprave.

Dogodki so pa jo preprečili. Na eni strani je z izvolitvijo bana Jelačića zavladal povsem ilirski duh, na drugi strani pa so Madžari vplivali na svoje hrvatske prijatelje.

Nekaj iz ljubezni do madžarske »svobode«, nekaj iz strahu pred rastočim Jelačićem je pobegnilo iz Zagreba več madžaronov že pred 14. aprilom; zakaj v seji mestnega sveta je Očić madžaronske tovariše ogovoril tako-le: »Poglavice Vaše zapeljaše Vas, a sad Vas ostaviše, oni poběgoše, a zašto? Jer narod ne odobrava dēla njihova, koja su proti njemu.« Ostali pa so pripravljali tla nakanam madžarskim; doma so še bili n. pr. Stepan Pavleковиć, Gjuro Pisačić in Karlo Jelačić.

Tako je madžarski budimpeštanski odbor sigurnosti zadnje dni marca poslal snubitveno pismo v Zagreb »Hrvatom, milim bratom«, zaklinjajoč jih, da naj se z njimi zedinijo; geslo da Madžarom ni narodnost, marveč sveto ime neodvisnosti in svobode, ki obsega vse narodnosti in vse probitke.¹ Proglas naj bi prinesla posebna deputacija v Zagreb.

Še pred prihodom te deputacije je županijski odbor sigurnosti dne 12. aprila na »preštimate stanovnike grada Zagreba« izdal oglas, ki je med drugim trdil, »da su za uzdržanje mira, reda, občinske sigurnosti i slobode u Zagrebu već učinjene potrebne krěpke naredbe.« S tem so madžaroni

¹ »Hrv. pokret u proljeću 1848«, str. 28—30.

hoteli narodno stražo dobiti v svoje roke, da bi madžarski stvari ne bila nevarna. Obenem so po celi županiji raztresli vest, da je tlaka ukinjena in da ima narod za to Madžare zahvaliti. S tem naj bi bila madžarski deputaciji utrta pot.

Deputacija je prišla dne 16. aprila. Bili so to grof Ivan Nep. Pejačević, Slavonec, Srb Prodanović, Hrvat Pastory, Hrvat iz Bakra Bujanović in nekakov Kovač iz Pešte. Prišli so čez Osek, kjer so pouzročili nemir. Hoteli so veljati za privatne potnike, ki le mimogrede obavljajo nalog peštanske gospode, ne pa za kakov odbor; hoteli so na tihem »želje madžarskega naroda« med »brati Hrvati svakud razprostraniti«, to je, narod buniti. V hrvatskem, nemškem in madžarskem jeziku zloženih oglasov so brž veliko število razdelili med meščane.¹ Že drugega dne je bil sklican mestni svet in tu je bilo med splošno ogorčenostjo sklenjeno, naj se odposlanci predado takoj odboru sigurnosti, ki naj strogo z njimi postopa. Odbor se je takoj sestal. Okoli poldne se je raznesel glas, da oni madžarski »špijoni« neprestano na tihem

¹ Proklamacija, meseca marca l. 1848. iz Pešte upravljena na Hrvate, se je glasila: »Hrvati, ljubezna bračo! Posle ugnetenja od tri stotine leta jedva jedanput stupismo na prag nezavisnosti i slobode. Što smo izradili, na jednako smo i za naše i za vaše blago izradili. Znak, pod kojim smo se borili, i ako je potrebno borit ćemo se i dalje, nije narodnost, no sve narodnosti, sve interese prigrjavajuće sveto ime nezavisnosti i slobode. Stvar je obšta, naša tako kao i vaša. Protivnik je obštij: ugnetatelna birokracija avstrijska. Protiv ove treba da se složi Madjar, Hrvat, Srb, Namac, Vlah in svakij, koji živi u zemlji. Tako samo možemo sačuvati i samo tako možemo zasvojiti zemlje samostalnost, slobodu.

Bračo! U ime svetog bratstva u dobroj i lošoj sudbi kroz osam vekova verno sačuvanog govorimo vama, ljubezni naši prijatelji! Brat će brata iskreno slovo razumeti. Hrvati! preklinjemo vas svim, što vam je sveto: nemojte rebriti! Mi, koji smo u voprosu obšte svobode jedni i isti, daj da zaboravimo na različije jezika. Ne slušajmo one, koji nas draže jednog protiv drugog, jerbo oni žele razdvoj taj na naše oslabljenje i ugnetenije upotrebiti. Bračo! Složimo se!! Dano u Pešti 19. marta 1848. Na red u Pešti pazečij odbor.« (Věstnik, 21. marca 1848).

občujejo z domačimi madžaroni, da so po verodostojnih svedočbah že naredili načrt, kako bi se z odstranitvijo nekaterih domorodcev presadila madžarščina v Zagreb, češ, da razen petdesetorice svi Zagrebčani žele biti madžarske »podrepine«; vsled teh vesti se je mnogo ljudstva nabralo pred posvetovalnico odborovo, zahtevajoč sodbo, od onod je s puškami letelo pred kazino in ker jih tam ni bilo, v gostilnico »K avstrijskemu carju«, kjer so bili odsedli. Vstopivši v njih sobo, so našli pri njih domače »puntarje in madžarone«, namreč Pavlekovića, Kuševića, St. Koosza, Ferenczya¹ itd. Med tem sta bila opoldne od strahu utekla emisarja Pejačević in Kovač. Okoli 11 po noči je odbor sigurnosti dal odpremiti Bujanovića, zaran ob petih Pastoryja in Prodanovića — za njimi je odšel istega dne (18./4.) iz Zagreba veliki župan M. Péchy.

Sedaj se je spoznala nevarnost domačih madžaronov in se je zahtevalo, naj odbor sigurnosti nastopi zoper nje in naj postopa z njimi strože nego z manj nevarnimi emisarji (»Agramer Ztg.« z dne 20. apr. in »Novine« z dne 25. apr.)

§ 2. J e l a č i ć b a n.

Med tem je dne 18. aprila prišel ban Jelačić v Zagreb in že prihodnjega dne po županiji zagrebški proglasil preki sod zoper vse, ki bi se usodili buniti proti kralju, domovini in zastopnikom narodnosti.

Vrhovni župan je bil že prej ostavil županijo; podžupan Žurić in ostali »poglavarji županije sa malom iznimkom« so vzkratili posluh; zato je ban odstavil ves turopoljsko-plemiški magistrat županije zagrebške ter imenoval novega; komisarjem sigurnosti je bil imenovan Ivan Havliček (podžupani: Kralj, Čačković in Bunjevac).

¹ Ta je tajil prisotnost (»Novine« z dne 20. aprila). V pismu z dne 22. apr. 1846. pita Mirko Bratuša Vraza: »Gde je podrepina renegat Ferenci?« (V zagr. vseuč. knj.).

V takih okoliščinah za madžarone ni bilo več mesta. Še aprila meseca sta poleg najbolj vnetih kolovodij izginila Albin Koosz in odvetnik Anton Poljak.¹

Madžaronski odvetnik Ivan Čubeković pa je prve dni maja bil še v Zagrebu. Dne 3. maja je godba svirala pred stanom banovim in je zasvirala tudi narodne melodije; brž o prvih zvokih sta se dvignila madžarona Čubeković in kirurg Heinzman, pa jo popihala in prvi je priznal, da ga narodne melodije res nemilo dirajo (Agramer Ztg. z dne 4. maja). Tudi madžaronu Ivančiču se je zdela neka hrvatska pesem vandalska.

Trstenjak je, dne 29. septembra 1849. zaslišan, izjavil, da je Zagreb ostavil 7. maja 1848., drugi dan potem, ko so neka gospoda z oboroženim spremstvom iz takratnega »Kasina« bili spremljeni pred odbor sigurnosti; oddaljil se je, ker se mu je mladež baje na ulici grozila, da mu ne bo oprostila, pa ker je čul Gaja v dvorani govoriti, da so izvanredni časi, ko ni zakona, vsakdo naj gleda, kako bo prošel; oddaljil da se je torej radi lastne sigurnosti.

Že pred 8. majem je izginil iz Zagreba odvetnik Ivančič²; ta je dne 18. aprila pisal nekemu grofu na Dunaj (najbrž Dionisu Sermage), da se je Josipović peljal v Kurilovec, kjer se je skrivalo nekaj pristašev, ter da bo kmalu teklo mnogo krvi. Na Dunaju najbrž se je mudil takrat že podžupan Pavleković, zakaj njemu je namenil Ivančič ono »vandalsko« pesem, da jo izroči palatinu. Iz Dunaja je želel »einige Donnerkeule« zoper Ilire in 2—3 polke huzarjev za »schlagende Beweise.« (Agramer Ztg. z dne 9. maja.)³

¹ Koosz, ki se je neprimerno izražal o nekih domorodcih, je 29. apr. nenadoma izginil iz Zagreba. — Poljak je odšel v svojo domovino Djakovo.

² Po vsej priliki istodobno s Trstenjakom. Sestra Trstenjakova se njega najbolj spominja; bil je rodom iz Vinice.

³ Dne 14. maja se je Ivančič iz Čakovca v pismu do uredništva Agramerice pritožil, da se je uporabilo privatno pismo in da je narodna straža stopila v njegovo stanovanje. (Agramer Ztg. z dne 23. maja.)

Kušević, zemeljski arhivar, ki so ga imeli na sumu, da je iz arhiva vzel važne dokumente in jih porabil v nedopustne namene, je izginil iz Zagreba, ne da bi se bil službi odpovedal ali dobil naslednika (prim. »Agramer Zeitung« z dne 22. avgusta 1848.)

Dne 20. maja je večina madžaronov že bila pobegnila; zakaj tega dne piše Agramer Ztg.: »Die Separatisten, wenn da-runter jene verstanden sind, die sich von der Nationalpartei separieren, haben das Feld geräumt, somit gibt es keine in Agram.«¹

*

Nekaj madžaronov je krenilo brž iz početka v Pešto; zbirališče jim je bil tudi Čakovec, Kaniža; največ in sicer njih elita jih je iz Hrvatske uskočilo v Gradec; sredi julija pa so bili vsi v Pešto pozvani.² Od ondod so zavestno

¹ Pač pa je bil očitvidno sredi junija meseca l. 1848. še v Zagrebu bivši sodec zagrebške županije Fran Pogledič. Njemu je bil poslal Anton Josipović oni cesarski manifest zoper Jelačića z dne 10. junija, ki je Jelačića dvignil z njegovih dostojanstev; dotično stafeto so prestregli.

Zvedevši o onem manifestu, se je sabor dne 21. junija sestal in med drugim (Pejaković, 92) sklenil »Pozdrav i poštenje od naroda hrvatskoga i slavonskega iz provinciala i krajine, sakupljenog na velikom saboru u Zagrebu«, kjer se pozivlje »sin krajine« (graniški polki): Kako stigne prva zapoved, da si gotov!« sicer da pride Hrabovski z Josipovičem, »a njihovo ime i u paklu smrdi«. Poglediču da je bilo namenjeno ono pismo, ker »z Madžari drži«. (List letak v ljublj. licejski knjižnici, sign. 24435, V. 2, d).

² Ali pa so morebiti sami radi šli, da bi jih graško mesto kot skitalice ne odgnalo. (»Novine« z dne 27. jul.)

Do konca avgusta je bilo očitvidno v radgonski okolici več madžaronskih begunov, a takrat je mržnja proti njim tako narastla, da jih je bilo vedno manj. (Poročilo A. Krefta v »Slav. Centralbl.« z dne 10. sept.)

Še oktobra meseca 1848 je upravljajoči odbor županije zagrebške poprosil vladu štajersko v Gradcu in okrajna politična oblastva ob hrv. meji (na pr. v Rogatcu), naj mu prijavijo imena »nevernih sinov domovine«, ki tam bivajo, naj pazijo na te za mir in red opasne ljudi in naj jih vsaj 6 milj odstranijo od hrv. meje.

zatrjevali, da se jim dobro godi ter prezirali pretnjo, da se jim posestva konfiscirajo, brž ko poči prva madžarska puška. (Novine z dne 25./7.) Madžari so jih radi sprejeli. V vladnih službah so tam bili n. pr. Zerpak, Kušević, Janković, Žitvaj, Josipović, ki jih je kot »Hrvate in Slavonce« v noti do nadvojvode Ivana dobro rabil Košut v znak svoje tobožnje nepristranosti. (Novine z dne 29./7.)

»Madžari nagradjuju več izdajice naše domovine«, poročajo »Novine« z dne 16. maja, »Josip Briglević i Aurel Kušević postali su ministarski svetnici.« Josipovića je ogrsko ministerstvo baje imenovalo članom komisije za Hrvatsko z generalom Hrabovskim na čelu, županom županije zagrebske, da, celo banom.¹

Početkom julija se je poročalo, da je bil Josipović s svojo obitelji v Kaniži, ter se pripovedovalo, da je tam na lastne stroške zbral 600 mož konjice zoper »Ilirce« ter se

¹ V »Pesti Hirlapu« je bilo čitati, da ne bo težko Hrvatsko madžarizirati, češ, marsikateri Hrvati »streben nach Vorteil und sie verkaufen uns gern ihr Volk, um eine kleine Hoffnung, um ein geringes Versprechen.« S. S. Kirinsky je na to odgovoril v »Luni« dne 10. in 13. junija: »Wem fällt dabei nicht der famose Josipović und Konsorten ein?«

Z dekretom z dne 26. apr. je baje ogrsko ministerstvo imenovalo Josipovića in Zidarića za župane zagr. oz. križevške županije (Havličkove »Nar. Nov.« dne 25. 8.). Tudi drugod se je poročalo, da je Josipović sedel v ogrskem drž. zboru kot veliki župan zagrebski, t. j. in partibus infidelium.

J. Fran Tkalec, »Mediziner der IV. Compagnie« je v »Slav. Centralbl.« z dne 6. jun. objavil poziv »An die Slaven«, datiran »Dunaj 18. maja, Praga, 4. jun.«, kjer pravi, da je ogrsko ministerstvo županom imenovalo Josipovića, »den größten Feind unserer Nationalität, den größten Ignoranten (denn wo ist er gebildet? — »Luna« z dne 10./13. jun. je poročala, da Josipović v večletnem svojem vojaškem službovanju ni prišel čez »vice-korporala«) in da misli v ministerstvo pozvati omraženega Kuševića in Briglevića. Briglević je baje postal departementsdirektor v ministerstvu notranjih stvari, Jos. Pástory pa tajnik. — Dr. Pauler, profesor na akademiji zagrebski, »tudi orodje madž. stranke«, je bil premeščen v Pešto.

nameraval držati načela, da pardona ne bo niti dajal niti sprejemal. (»Pražské Noviny« z dne 16./7. 1848.)

Trstenjak je, zaslišan dne 29. septembra 1849., izjavil, da je iz Zagreba odšel v Gorico k nekemu turopoljskemu prisedniku, želeč baje počakati, da se povrne mir in red. Ko je čul, da bodo graničarji obkolili Turopolje, je pobegnil čez Samobor, »Bregano« (?), Fürstenfeld, Rogatec . . . v Čakovec¹ k ostalim, a je tam bil samo 3—4 dni. Odtod je šel z njimi v Pešto, kjer je ostal 15 dni, a iz Pešte se je podal v Kanižo, dokler ni prišel ban z vojsko na Ogersko. Nadalje da je bival v Debrecinu, Aradu in se često vračal v Pešto.

Bavil se navadno ni z ničim, niti je imel kako službo, ker je bil bolan. Do julija 1848. je živel od lastnega imetka, a ko je došel v Kanižo, ga je pozval neki madžarski poverjenik ter mu je po nalogu vlade opredelil mesečnih 45 fl. To je prejemal od julija do novembra 1848. Kasneje mu je odločil sabor madžarski 90 fl. sr., ki jih je dvigal v Kőrmendu.²

Trstenjak pa iztiče neke tovariše, ki so obavljali službe pri Madžarih deloma pri honvedih, deloma pri uradih.

Mnogi so bili v madžarski narodni straži, pripravljeni, bojevati se zoper domovino, ki jih je pozivala nazaj. Prve dni septembra so zložili nekak manifest (skoval ga je Jos. Briglević) kot odgovor zoper manifest, ki ga je bil sabor izdal na narode Evrope (gl. Novine z dne 15./7.). V tem spisu so »slobodni sinovi Hèrvatske«, a oboroženi zoper njo, imenovali narodno stranko puntarje, reakcionarje ter trdili, da Hrvatska ne more biti samostalna. (Slavenski jug z dne 8. septembra 1848.) In dvanajstega septembra se je v madžarskem saboru čitala prošnja grofa Teodora Draškovića, Antõna Josipovića in Jelačića, ki so

¹ Njegova še živeča sestra se spominja, da so na dom dobili zadnjič od njega glas, ko je nekoč bežal skozi Ptuj. Bilo je to pač o gori označeni priliki.

² Bil je baje tajnik generala Vetterja (ustno izvestje Košarjevo).

prosili sabor, »da već jedanput učini naredbe, da se tužnom stanju Hrvatske pomogne.« — Sabor je molčal.

Dakako da so madžaroni pisali v madžarsko časopisje. Tako je »Pesti Hirlap« meseca maja prinesel anonimen dopis iz Zagreba, češ, da je tam ilirska stranka neskončno v manjšini, (Luna z dne 10. in 13. jun. 1848.), osobito so popisovali eksekucijo na Turopolje (gl. malo bolj doli), slikajoč jo kot veliko ponočno vojaško ekspedicijo; ta ekspedicija je baje župnika Koosa v sakristiji mučila in vzela rodbinski zaklad Josipovičev, ki je bil v cerkvi skrit. Tako je poročala n. pr. »Pannonia« in »Donauzeitung«, a »Luna« je odgovorila, da je župnik prisegel, da ni v cerkvi nič shranjenega, a vendar se je našla kišta z zlatom Zerpakovim in srebrom Josipovičevim, a »Slav. Centralbl.« z dne 29./6.: »Die ganze Sache ist eine freche Lüge, der Josipovič-Familienschatz existiert nur im Hirn des Korrespondenten«, in dan poprej govore o strašnih dolgovih »des edlen Landgrafen.«

Dne 11. maja 1848. je bil baron Hrabovski imenovan kraljevim komisarjem za Hrvatsko in Slavonijo. Baš tiste dni so prinesli peštanski, za njimi tudi dunajski, graški in praški listi neistinito vest, da se je Jelačić odpovedal in da je na njegovo mesto določen »der in den Nebenländern sehr populäre Oberst Kussevich«; povod k temu je dala buna za zvezo z Ogrsko vnetega naroda zoper spletke »separatistov«, proti narodu komandovani krajišniki da niso hoteli streljati (Agramer Ztg. z dne 20. maja 1848., Klagenfurter Ztg. 19. maja). Te vesti so se smatrale za proizvode pobeglih madžaronov.

*

Dne 22. maja in sledečih dni je bila obdržana glavna skupščina županije zagrebške. Tu se je z obžalovanjem konstatovalo, da »neki nemirnici za tudjinstvom hlepeči gojili su dosta dugo i podpaljivali neslogu medju naše domovine obrazovanimi sinovi, dapače bunili su narod svakojakimi

lažljivimi vjestmi, kao da ga narodni ljudi upropastiti, pod nješto nješto robstvo postaviti in strašan mu porez od svake malenkosti nametnuti namjeravaju. U najnovije ipak vrme videći, da svojom lukavštinom i svojimi prevarami namjenjeni cilj postići nemogu, a valjda ih je i savjest poradi njihovih zlih namjera pekla, te ih strah uhvati i oni pobogoše iz svoje otačbine, ali ne da se za svoj grjech pokaju i pokajani u krilo majke domovine i u naručje svoje bratje vrata, već da u stranoj zemlji neprijatelje narodnosti naše još bolje razpaljuju i proti svojoj vlastitoj domovini zovu.« Kljebu svoji ogorčenosti je skupščina, nadejajoč se, »da će i ovi uvideti svoju pogrešku te pokajati se iskreno i vratiti se u krug bratje svoje, da složnimi silami za dobro svoje domovine po razmerju svojih silah rade i u svemu sveta narodna teženja i poduzetja podpomažu«, zaključila, »da se imadu po novinah naših narodnih, kao službenom listu, u domovinu pozvati svi u obće, osobito pako sljedeći, za koje se znade, da su se iz domovine udaljili, kao Briglević Josip, b. Rauch Levin i Rauch Gjuro, Josipović Daniel Antun, Zerpak Eduard, Pogledić Franjo, Kós Stjepan, advokat, Matačić Tomo, Keresturi Pavao, Pavleković Stjepan, Jelačić Rihard, Laslović Dragutin, Mikšić Ljudevit, gr. Sermage Dionis, Drašković Teodor, Ivančić Albert, Štivalić Iv. N., grof Erdödy Antun i Erdödy Iv. N., Tomašić Josip, Hac Vukosav, Haincman N., Bedeković Koloman, Farkaš Daniel, Rakocaj Stjepan¹, Žinić Mavro, Černolatec Josip. — Ovim (i) ostalim², koji su možebiti poradi straha iz domovine otišli, jer su se pravednoj kaštigi nadati mogli, domorodci županije ove garantiraju svojim poštenjem moćju (?) sigurnosti osobe i imetka, nu pod tom pogodbom, da se do državnoga našega šabara, koi će se 5. lipnja (juna) t. g. s božjom pomoćju početi, u domovinu vrata, da se odlučno domorodnoj stranki pridruže, i da za naš narod i za

¹ Prej se je pisal Fuček (»Agramer Ztg.« z dne 9. maja).

² Tomislava Trstenjaka tu ne nahajam.

našu narodnost ozbiljne rodoljube podpomagati počmu. Koji pako ovo bratinsko očitovanje primili nebi, te se nebi hotěli narodnoj stranki pridružiti, pokazat će tim postupanjem dosta jasno, da su neprijatelji naroda našega i narodnosti naše, i time očiti izdajice svoje domovine, zato neka im nebude krivo, ako ih i mi za takove smatrali i kao proti takovim ozbiljne i odlučne korake na našem saboru učinili budemo.« (Novine z dne 27. maja, Slovenija dne 11. 8. 1848.¹)

Koncem maja je bila »eine Kommission nach dem von den Magyaronen verleiteten Bezirk Turopolje abgesandt, welche die dortigen Edelleute, auf deren Gewissen so mancher Totschlag liegt, ohne alle Schwierigkeit entwaffnete«. (Slav. Centr. z dne 4. jun.) Eksekucijo je podpiralo vojaštvo polka baron Kudelka. Turopoljskim »grofom« je bil izbran Štefan Josipović (»Herr von Josipović unter dem Schutz der Bajonette gewählt«, graški »Blätter der Freiheit und des

¹ Ta predlog, ki je obveljal, je stavil Pisačić. Drugi so bili za drugačno postopanje; tako se je predlagalo, naj se zapro vsi v kraljevini se nahajajoči sumljivi individui, da »izdajice« na Madžarskem izgube v Hrvatski zveze, zopet drugi so bili zato, naj se krivci s cirkulari pozovejo v domovino in bratski sprejmejo, ko so se oprali krivde ali sumnje; mnogo jih je pa bilo za strožje mere, naj se »izdajice« proskribirajo, njih posestva sekvestrirajo in nad kolovodjami kakor Josipovičem — da se ne imenujejo drugi imenomoma — izreče davno zasluženi »vogelfrei«. Pisačić je ta predlog umilil, češ, da duh časa ne pripušča, žene in otroke madžaronov neusmiljeno poditi z domov. —

Duhovščina hrvatska zagrebške županije se je postavila na čelo narodne straže in s tem vnela kmetsko ljudstvo za orožje. »Mnogo župnikov in kaplanov propoveduje sveto vojno za vero, za svobodo in pravo človekoljubje in se je izprava izrazilo, da hoče korakati na čelu župljanov zoper sovražnika, če pride v deželo«. Seveda so bili tudi drugi, ki so želeli, naj bi se svečeništvo ne mešalo v politične pokrete. Na zboru svečeništva kriškega okrožja v Vrgovcu dne 9. avg. 1. 1848. se je sklenilo, da madžaron Szabó, ki je takrat živel nekje na Ogrskem, naj ne dobi nič več iz bolniške blagajne, naj se ne sprejmejo več oni svečeniki v škofijo, ki so bili svoje stado zapustili in šli čez mejo. (Slav. Centralblätter z dne 22. avg. 1848.)

Fortschrittes« z dne 26. avg. 1848.)¹ Novi komes turopoljski se je z mnogimi plemiči prišel banu klanjat in ga je prosil, naj jim oprosti njih dotedanje zablode. Ban se je na konju povzpел in dejal: »Sve je, bračo, zaboravljeno. Sad samo sloga i jedinstvo treba, pa je neprijatelj odbijen.« Na to je dal vsakemu roko. (»Věstnik« z dne 13. junija).

*

Prišle in minile so velike slavnosti banove inštalacije (dne 4. junija) in otvoril se je sabor (dne 5. junija), toda — madžaronov ni bilo, a sabor o njih tudi ni nič ukrenil.

Ko so sabor in nakane zoper bana Jelačića zavzele male pozornost javnosti, so skromnejši madžaroni, ki so živeli v Zagrebu, na tihem spletkarili zoper narodno stranko, »sejali seme razdora in nesloge«² in govorili o banu »bogomrzke« besede. Zato je mestni svet zagrebski dne 23. junija sklenil, naj odbor sigurnosti tem madžaronom vzame orožje, ki bi ga oni o priliki obrnili proti lastni domovini.

Bili so to ljudje, ki jih je Košut baje drago plačeval. Pogosto so mu služili z lažmi (prim. odprto pismo Košutu v Agramerici z dne 22. 7.).

Eden izmed takih ljudi je bil tudi madžaron dr. Koppel; v svoji hiši je držal tajne madžaronske skupščine in si dopisoval z »vrlo sumljivimi in razvpitimi madžaroni« na Ogrskem ter zabavljал banu in hrvatskemu narodu. Ko se je to zvedelo, je pobegnil prve dni junija, a sredi julija se je spet vrnil³, kakor istočasno nekaj madžaronov iz Gradca, ki so se potem skrivali po selih.

¹ Te ekspedicije se je najbrž tudi ustrašil Trstenjak. (Ustno izvestje mi poroča, da so vojaki Varaždinci, prispevši do Siska na ladji, Turopljcem vzele mnogo orožja).

² bunili so n. pr. ljudstvo, trdeč, da ga Iliri hočejo »povlašiti«. (»Novine« z dne 27. junija).

³ »Novine« z dne 18. jul. — Prim. Vrazova »Děla« V. 285? Marca 1849 je bil dr. Šišman Koppel v Zagrebu ostro zastražen.

Star madžaron je bil črevljar Ivan pl. Šušković; dne 21. avgusta so ga zaprli, ker je bana dolžil, da je uničil Turopolje, in je ta dan na sejmu Slavonce šuntal, naj pobunijo Slavonijo zoper bana, ki je baš posecal Slavonijo. Obsojen je bil na smrt na vislicah, a v zadnjem hipu je bil pomiloščen in se je zato »poboljšal«, a se zajedno bridko pri-
toževal nad »gospodi«, ki so ga bili zapeljali.¹

Bilo jih je več tudi v narodni straži; bili so to došleci kakor neki Brimšig (ek?), Bulvan, Doll, Deutsch, Turković, Podvinski, Benčić, Holiček, Ignacij, Drag. in Josip Domin; odbor jih je ob bučnih prizorih meščanstva izbrisal iz narodne straže. (29. julija). Bila je to 7. kompanija, ki se je rekrutirala na Kaptolu in je često pokazala svojo malomarnost; odbor sigurnosti je zahteval, da naj pusti svojega stotnika, Brimšeka, »zagrizenega madžarona«, a kompanija je odposlanika odborovega zavrnila. Nato je odbor kompanijo razpustil, nekatere radi delotvornega ustavljanja izročil sodišču ter sestavil novo kompanijo pod poveljstvom I. Koncilije.²

Že 11. avg. je odbor zaključil, naj se takoj zapro vsi madžaroni, ki bi se vrnil, a je pač pod pritiskom banovim sklenil v seji z dne 25. avg., da se madžaroni, ki bi se vrnil,

¹ »Slav. Centr.« z dne 1. sept. 1848. — »Priatelj puka« poroča dne 23. avg. o Šuškoviću iz »Zagreba 22. avg.«, češ, da »je bio za Josipovičevog gospodovanja vodja korteša ili prostih plemenitaša, jer je i on plemenitog roda«. Dne 22. avg. je bil priveden v županijsko kočo in je tam na dvorišču, izvržen roganju ljudi, čakal izrek prekega soda. A velikodušnost Jelačićeva je ipak ugodno delovala na občinstvo, vsaj na seljake. »Kad narod zapazi banova adjutanta sa bijelom maramom, veseo i radostan stade vikati: Milost! i: Živio ban!... Ja sam svojim ušima čuo, kako se je narod, seljaci prosti ponosio sa svojim dobrim banom, i suza mi se ukrade iz oka. Sudjenik, prkosan i okoran do sada, sruši se k zemlji na glas milosti, te postade iz zvijeri na jedanput čovječnim stvorjenjem, koje obori suzu niz lice«, piše »B—g—n« v »Prijetelju puka« z dne 30. avg., rišoč sicer madžarone kot zločince, ki zaslužijo smrt.

² »Slav. Centralbl.« z dne 4. avg. 1848, Havl. »Nar. Nov.« z dne 3. avg.

morajo tekom 15 dni zglasiti pri prvem podžupanu dotične županije in da morajo priseči na sledeči reverz: »Jaz I. I. se zavežem s trdno in pošteno besedo, prisežem Bogu in domovini, da ne bodem ne z besedo ne z dejanjem ničesar počel, kar bi bilo protivno ali nevarno mojemu narodu in domovini in nje vladi, ampak obetam, da se hočem v vsem in povsod vesti kot pošten in zvest domovine sin. In ako bi prelomil to prisego in obljubo svojo, naj me domovina po obstoječih rednih in izrednih zakonih kot prelomnika svoje poštene besede in svete Bogu in domovini položene zakletve pred sodbo stavi in obsodi.« (Agramer Ztg. z dne 26. avg. in »Slovenija« z dne 5. sept., »Slav. Centralbl.« z dne 6. sept.)

O raznih rokih so izdali »reversales« na pošteno besedo pod zakletvijo sledeči: Erdödi Anton, grof Oršič, Hatz, Kisely iz Virovitice (rodom Madžar), Mikuletec, Tučić, Kruez, Gailer, Gerenner odvetnik, Mikšić. (Njih reverzi v županij-skem arhivu.)

§ 3 Vojna.

Rano zjutraj dne 11. septembra 1848. je Jelačić s svojo vojsko krenil iz Varaždina preko Drave.

Sedaj so začeli »izdajice domovine« ščuvati seljake, nadejajoč se, da se bo vojska potem morala vrniti. Dne 11. septembra so serežani v Zagorju uhvatili grofa Dioniza Sermagea, ko je seljaštvo bunil proti banu, takisto barona Levina Raucha.¹

¹ Grof Sermage je bil 28. sept. izpuščen, a preiskava je trajala dalje. Decembra je Lentulaj zavrnil prošnjo barona Raucha, ki je takrat bival v Gradcu, pa se želel vrniti. Reverz je podpisal še le 26. jul. 1849.

Dne 16. nov. 1848 so bili ujeti in v Varaždin pripeljani dubrovečki župnik Jelenić, preloški kaplan Fridecki, Madžar, ki je služil v hrv. župi, ne da bi znal hrvatski, in en beležnik; bili so obdolženi, da so bunili proti Hrvatom, župnik da je hotel na nje streljati. (Moravské »Noviny« 30. nov. 48.)

Govorilo se je, da je Josipović za hrbtom Jelačićevim okoli Kaniže zbral kakih 20.000 mož ter hotel prodreti v Bosno in Turke vzbuniti zoper Hrvate; Josipović da je rojen Bosnjak in bi se mu spričo njegovih osebnih zmožnosti izdajstvo moglo posrečiti. Zato se je zagrebška narodna straža živahno gibalala in vežbala in z njo oboroženi radovoljci.

V Medjimurju sta za madžarstvo delala n. pr. župnik Katanec v Kotaribi in župnik dubrovečki Jelenić. Katanec je septembra izdal proviant hrvatske vojske in služil za vo-huna, Jelenić pa je s svojo izdajo baje doprinesel k porazu Bornemise.¹

Pobegli madžaroni, ki so bili v ogrski vojski, n. pr. Josipović, Matačić in Gust. Ožegović², so se udeležili oplenitve hrvatskih kmetov, ki so za banovo vojsko vozili živež³; zato je banov namestnik — vplivala je na to tudi dunajska revolucija — dne 12. oktobra izdal ostre odredbe za sigurnost domačo in zoper »izdajice«, ki so bili izven dežele (gl. »Hrv. Pokret« III. 222 sl.); v tem zadnjem obziru je bila vsem onim Hrvatom, ki so služili pod madžarskimi zastavami, dokler spor ne bi bil končan, vrnitev v domovino za vsak slučaj prepovedana; onim pa, ki so kje drugod, ne na Ogrskem, a se do določenega roka niso vrnili, jo je dovolil banski svet le za kratek čas, dokler svojih prej označenih poslov ne opravijo; ako bi se kateri izmed prvih usodil priti, naj ga oblastvo takoj prime in naznani banskemu svetu. Vse to se je naznanilo tudi sosednim kranjskim in štajerskim oblastvom v Rogatcu, Celju, Brežicah, Mariboru, Ptuju, Ormožu, Gradcu, Ljubljani, Novem mestu in Metliki.

¹ »Pražske Nov.« z dne 17. sept. in 13. okt., 2. dec. 1848.

² »Novine z dne 17. okt. 1848.

³ Kmete so Madžari spravili v Pešt; tu so jim Josipović, Pogledić, Pavleković, Stepan Koos in Zrinščak držali lekcijo, zakaj da so bana slušali.

Dne 18. oktobra je upravni odbor županije zagrebske vzel v pretres Lentulajev odlok, pa se odločno izrekel zoper dovoljevanje vrnitve iz kakšnega koli vzroka. Odbor ni mogel uvideti, da bi kaki rodbinski oziri činili vrnitev potrebno ali dopustno, ker gotovo njim ni do domovine ali rodbine, ki so kljub pozivu županije več mesecev mogli biti odsotni od domovine in rodbine. Zato se je sklenilo, da se bodo vsi madžaroni, ki so izza početka vojne živeli izven domovine, v zagrebski županiji ujeli, na varno mesto spravili in tako naredili neškodljivi.

Med osebami, ki jim v smislu teh odredb upravljajoči odbor županije zagrebske pod nobenim uvetom ni dopustil vrnitve v domovino, dokler bi trajal razpor med Hrvati in Madžari, se nahaja tudi Tomo Trstenjak.¹ Zajedno je isti odbor sklenil sekvestracijo njih imovine, a Jelačić jo je (9. dec.) omejil samo na tiste, ki bi se jim moglo dokazati,

¹ Imenoma so bili navedeni: Rauch Levin, Rauch Gjuro, Zerpak Eduard, Josipovič Anton s soprogo, Matačić Tomo, Štivalić Ivan Nep., Kos Stepan, zavetnik, Šrabec Ivan, Laslovič Dragotin s soprogo, Briglević Josip s soprogo, dr. Domin Vatroslav z materjo, Domin Dragotin, Domin Josip, Poljak Anton, Bedeković Koloman, Mikšić Henrik, Tomašić Josip, Spišić Gustav iz Tomašnice, Farkaš Daniel, Pogledić Franjo, Pavleković Step. s soprogo, Keresturi Pavel, Žinić Mavro s soprogo, Arbanas Matija, Karoli Dragotin, Diković Dragotin, Hoič Adolf s soprogo, Trexler, Blagaj Janko, Jelačić Rihard s soprogo, Žitkaj Alekso, Kušević Aurel, Trstenjak Tomo, Molitoris Samuel, Saračević Franjo, Sale Adolf, Rakodcaj inače Fuček Step. s soprogo, Tomeković Leopold, Sečibok Peter s soprogo, Erdödy Ivan Nep. s soprogo, Jelačić Adalbert, Stojanić, Čubeković Janko, Čubeković Josip, Zrinščak Ivan, bivši župnik moravečki, Mikuletec Vekoslav, Drašković Teodor, Ivančić Albert, Marković Step., Kopčanji Mih. s soprogo, Radičević Anton, čevljar, Črnotatec Anton s soprogo, gospa Pucova z materjo in sestro, Luketička s hčeram, vdova Mihavonička. — »Priatelj puka«, ki jih v listu z dne 8. nov. tudi našteva, vpraša nazadnje: »A gdi je Otto Sax?«, upravni odbor pa je dodal še Šandorja in Eliz. Erdödy. — Odvetnik Sečibok je trdil, da je bil le 5 tednov pri Sv. Juriju ob južni železnici pri sorodnikih. Rihard Jelačić je živel v Gradcu, kamor je bil prišel maja meseca baje radi dedine.

da s sovražnimi tendencami žive na Ogrskem, ter je županiji dal ukor, ker v tej stvari ni počakala »odluke i naredbe viših vlasti«.

Prve dni meseca oktobra so se v mestu pokazale »izdajice«, na pr. Mikšić, a samo »dvje, tri neznanije osebe«.

Dne 8. novembra je madžarski general Perczel iz Medjimurja navalil v Štajersko, a je bil pri Veliki Nedelji odbit. Ta naval se je razno tolmačil, med drugim tudi s tem, da so Madžari preko Štajerske hoteli prodreti v Hrvatsko ali dalje na jug. S Perczelom so si v tej stvari baje dopisovali nekateri zagrebški madžaroni in so bili kompromitovani in uhvačeni »die von jeher berüchtigten Madžaronen«: lekarnar Zillinger, trgovca Kann in Jakšić, med. dr. Weiß, trgovec Heksch, hišni posestnik Krues, kolar Maraković, advokat Borovnjak, večinoma »priseljeni ljudje.« Po nalogu Lentulajevem pa so bili 2. decembra že izpuščeni Zillinger, dr. Weiß, Kann in Jakšić; ostali trije so še bili dalje v preiskavi. (Gl. »Hrvatski pokret u jeseni 1848«, 228).

Sredi januarja leta 1849. se je zopet širil po novinah glas, da v Zagrebu ni madžaronov, da si Zagrebčani niso pustili niti enega eksemplarja za muzej, ako bi imeli muzej, in da bodo kasnejši ilirski romanopisci v neprimoliki, kje vzeti predmet za »Poslednjega madžarona« (Noviny Lipy Slovanske z dne 20. jan.).

*

Windischgrätz-Jelačićeva vojska je zasedla Pešto.

S tem so bili spašeni mnogi Hrvati, ki so jih bili Madžari ujeli. Tako so se 19. jan. iz jetništva vrnili Štefan Toth, Josip Kerlež, Matošić in Zidarić. Toth, oskrbovatelj hrv. vojske, je bil s svojimi drugimi v (Stolnem) Belgradu ujet in pred sod postavljen, a je vendar ušel vislicam in bil odveden v Pešto; tam je imel največ trpeti od madžaronov Josipovića in Zerpaka.

Tudi fiškal Kerližak, jurat Popović in Pflanzner so bili ujeti in v Pešti sojeni. Pozneje (7. oktobra 1849.) so v Zagrebu tožili osobito madžarona Ivančiča, češ, da je on najbolj delal na to, naj bi se usmrtili, zlasti bi bil rad Kerližaka, ki ga je poznal kot dobrega rodoljuba, sramotno spravil s sveta. Niti Madžari da niso tako besni kakor ta renegat (Pražské Nov. z dne 12. okt. 1849.).

Pred Jelačićevo vojsko je mnogo madžaronov s Košutom pobegnilo v Debrecin, tako s koncem junija Josipović, Zerpak, Pavleković, Štivalić, trije Domini, dva Čubekovića, Rakodczaj Ferenc, Lang, Trstenjak itd. »Svi dobivaju mesečnu podporu, nu Magyari jih ipak preziru, jer sad uvidjaju, kako su jih ovi ljudi na tanak led naveli«, je poročal hrvatski vojni kaplan, ki je bil pri Solnoku ujet in v Debrecin odpravljen (»Slav. jug« z dne 2. julija 1849.).

Ujet pa je bil v Pešti Briglević, baje kovač onega manifesta zoper bana, »najinteligentnejši voditelj takozvanih madžaronov« (tudi Avrelij Kušević?)

Prve dni marca je banski svet od bana dobil dopis, da bodi madžaronom dovoljeno se vrniti in naj bodo zopet sprejeti v okrilje domovine brez preiskave in kazni razen šestih (imenovali so se po časopisih: Pavleković, Žitvaj, Žinić, Josipović, Zerpak in še eden); ta amnestija naj bi veljala za vse tiste begune, ki morejo dokazati, »da niso nosili orožja zoper Njegovo Veličanstvo.¹

Banski svet je, uvažujoč, da »usoda teh sovražnikov domovine ne more biti vedno dvomna«, prvotne določbe o madžaronih popolnil; ustanovil je za nje posebne sode; sodbeni stol, pomnožen z nekaterimi člani, je bil določen za sod prve instance, banska tabla pa za apelacijski sod; postopanje bodi ustno in javno; v ta namen so bili imeno-

¹ »Südslav. Ilg.« dne 5. marca 1849, »Nov. Lipy Slov.« dne 8. marca

vani provizorni državni pravdniki (Očić, Žerjavić) in ukazalo se je komitatom, stvar madžaronov najstrože preiskati, svedoke zaslišati in o rezultatih poročati banskemu svetu. Upravni odbor zagrebške županije pa je sklenil prošnjo do bana, naj zavrne madžarone »za ono doba, kad se raspra s Madžari svrši«.¹

Vsled teh prigovorov se je želja madžaronov očitvidno ipak preprečila.

Sredi leta 1849. so v Zagrebu zaprli nekaj meščanov, ki so v gostilni v veseli družbi svojemu ljubljencu Košutu nazdravljali z »Eljen!«, takisto trgovce, ki so prodajali napsrne igle s sliko Košutovo. Državni pravdnik Očić je, kolikor je zvedela »Südslavische Zeitung« 12./10., tožil na izgubo življenja in premoženja (!!); skliceval se je pri tem na določbo Verböczijevega Corpus iuris: »Publici haeretici, damnatae haeresi adhaerentes, aequae sunt notorii«, vendar so bili zaradi prodaje Košutovih igel obtoženi trgovci iz zaporu izpuščeni in oproščeni, preiskovalni zapor se jim je vračunal za kazen; pravda onih, ki so klicali v krčmi »Eljen Košut!« in »pereant Schwarzgelbe« se je dalje vlekla, a bili so prve dni septembra izpuščeni, ker se jim ni mogla dokazati krivda.²

¹ Havličkove »Nar. Nov.« z dne 10. in 13. marca, »Nov Lipy Slov.« 13. marca 1849.

Zoper madžarone se je izrekel tudi dopisnik »Novin Lipy Slov.« in »Südsl. Ztg.« je pisala: »Es wäre im Interesse jener Herrn, die von dieser Amnestie Gebrauch zu machen gedenken, anzuraten, daß sie zu ihrer Rückkehr einen andern Zeitpunkt wählen möchten als den gegenwärtigen der ihrer Aufnahme eben nicht günstig sein dürfte«. Takisto dopisnik »P.« v »Napredku« z dne 4. marca.

Gl. »Slav. jug« dne 17. febr., »Slovenijo« 20. febr. — Vendar mi je stvar z Briglevičem nejasna; zakaj še novembra 1849 je prosil Briglevič cesarja, da bi se smel vrniti v domovino.

² Tisti, ki so v gostilni vikali »Eljen Lajoš«, so bili lekarniški pomočnik Haulik, provizor novodvorski Korčmaroš, krojač Toth, advokat

Bil je to morebiti jek orožja, ki je takrat Jelačićevo armado spravilo v precejšnjo stisko. Celo v sosedni Štajerski je odmevalo. Ptuj n. pr. je bil kar poln govoric in vesti o Zagrebu. V Zagrebu, tako se je govorilo, kar mrgoli madžarskih emisarjev; 24. avgusta da bodo insurgenti provalili v Hrvatsko in »sodili«; zato se emisarji trudijo, doznati za vse hiše, ki so se odlikovale po svojem madžaroljubju; te hiše bodo potem dobile znake, da jih insurgenti laže najdejo. To je tam zbudilo splošen strah, osobito pač radi tega, ker še je bil v spominu naval Perczelov na Štajersko jeseni 1848.¹

§ 4. Vilagoš.

Vilagoš...

Tedaj je baje Josipović, ki je navodno dotle osobito kruto ravnal s hrvatskimi jetniki v Segedinu, banu velel reči, naj ga brž obesi, da je v obče sit skitanja in da želi nesrečno življenje skoro končati (»Novine« z dne 21. septembra).

Madžaroni so se jeli vračati;² dne 25. septembra je bil Zrinščak že pri svojem bratu v Koprivnici, popoldne 1. oktobra so prišli istotja Ivan Nep. Štivalić, Adalbert Ivančič in stari

David Mirović, Dragotin del Negro in županijski bilježnik Makso Milošević; opravičevali so se, da so pili na zdravje Korčmaroša Lajoša. O tem je poročal »Konstitutionelles Blatt aus Steiermark« z dne 17. jul. ter dostavil: »Sollte die Entscheidung ungünstig ausfallen, so wäre wohl der Ausbruch bedenklicher Auftritte, da die Bevölkerung eine Strenge durchaus mißbilligt, kaum zu bezweifeln.«

O Košutovih iglah gl. Vrazovo pesem, »Dela« V. 9, nadalje o telh pravdah »Pražske Nov.« z dne 6. jun. 1849, »Südsl. Ztg.« z dne 20. jun., 14. in 18. jul. in 12. okt.

¹ Dopis iz Ptuja v »Konstit. Blatt aus Steiermark« z dne 26. jul. in 28. jul. 1849.

² Vsi se pa niso vrnil, tako se n. pr. za matadorja Josipovića ni znalo, kje da je. (»Pražske Nov.« z dne 10. okt.) Banski svet je dovolil se vrniti Franji Luketički in hčeram, ženi in tašči Nikola Puca, Dimitriji Roguliću. A. Kušević je bil očitno v Opatiji; tam so iskali tudi Adolfa Salleja. Dne 7. okt. je Lentulaj velel takoj zaslišati Gustava Spišića in

Lang iz Kaniže; prva dva sta imela kaniške potne liste, zadnji peštanskega, a vsi ti listi so bili vidirani od mestnih vojnih zapovednikov. Tudi Trstenjak se je bil vrnil.

Štivalić in Trstenjak sta se takoj, prišedši v Zagreb, osebno predstavila banovemu namestniku Lentulaju in ga prosila zaščite, veleč, da si nista v svesti krivde; Lentulaj jima je obečal svojo pomoč, če se ne pokaže nobena krivda.

Po nalogu banskega sveta so sodci z vrnivšimi se madžaroni načinili zapisnike; tako z advokatom Ivanom Čubekovićem, svečenikom Zrinščakom, bivšim kastelanom županije zagrebske Klinčićem in Tomom Trstenjakom, s tem-le dne 29. sept. Po zaslišanju je šel preiskovalni sodnik s predsednikom županije na Trstenjakov stan (v hiši nekega Krausa pri gospe Galyufovski), pregledal njegovo robo, njegov kofer, a ni našel nič sumljivega niti v rečeh niti v pismih.

Na to je upravni odbor županije zagrebske v seji dne 5. oktobra sklenil: »Čim bi bio sa žalostju opazio upravljajući odbor, da su se na sramotu celoga našega naroda usudili u domovinu našu povratiti odpadnici: Ivan Nep. Štivalić, Adalbert Ivančić, Tomo Trstenjak, Ivan Čubeković, Antun Klinčić, i inostranac Zeunik, bivši odvietnik sl. kaptola Zagrebačkog v Banatu, kasnie pako urednik Košutovih novinah, koji su svi oružje proti našoj domovini upotrebljavali, od dušmanah naših dali se platjati, njima su služili, te vjerne domovini i kralju našem sinove kod magjarskih priekih sudovah sudili i nje zlostavljali; od druge pako strani uvažio bi ono, da su magjarski St. Pavlekovića, »budući po izpovedanju Tomislava Trstenjaka proizlazi, da kod honveda služili jesu«.

V proklamaciji z dne 1. sept. 1849 je general Hainau pozval vse, ki so služili uporni ogrski vladi kot komisarji, vojni poveljniki, sodniki ali tožitelji, naj se tekom treh mesecev oglase pri svojih pristojnih vojnih oblastvih, drugače bi si morali pripisati posledice zakonitih pravn.

tako grofovi, kao i neuki kroz terorizam buntovnikah prisiljeni oružje podići seljaci, u buni upleteni u proste vojake u urednu vojsku stavljeni; i da su oni naši magjaromani, koji nisu toliko proti domovini našoj krive se učinili, najstrožie pod zatvorom izpitivani bili, dočim se gorirečeni izdajice smione po gradu našem u slobodi šetaju: nije mogao zadovoljiti upravljajući ovaj odbor dopisu banskog vieća od 30. rujna t. g. N. 10377/2137, kojim pripovieda odpadnike naše u domovinu povrativše se bez naročitog njegovog naloga zatvoriti, te jedino nalaže nje izpitu podverći, već ova sa žalostju mimoilazi, te u smislu dopisa banskog vieća od 2. listopada t. g.¹ strogo zabranjujućeg povratak u domovinu izdajicam našim, koji u domovinu pozvani, nehtiedoše povratiti se, već voljie dušmanu služiše, te tako polag. 8. točke² prie spomenute naredbe pod prieki sud po samom sv. banu odredjeni spadaju; osietjajuć i onu vlast županijsku, kojom pravo imade iz zemljišta županskog protierati sve opasne ljude, kamo li pako ne ovakove domovini i kralju svojemu nevierne izdajice, uvažavajući zatim ono, da ovi izdajice najstrožie kazniti se moraju, niti je shodno nje u domovini terpiti, jer će u sajuzu drugih magjarsko-poljskih emigrantah puk naš uvijek buniti. Odlučio jest upravljajući ovaj odbor, da se svi izdajice naši imadu odmah, čim će se usuditi povratiti u domovinu našu de facto uhvate, i preko granice u Ugarsku, gdje su prie proti nama služili, pošalju. Ujedno pako naložio jest, da sada u domovini nalazeće se gori imenovane izdajice g. prisežnik Haladi s povierenikom Havličkom odmah uhvate, za da se preko Mure u Magjarsku preprate

¹ v »Novinah pomota; b. vieće je to sklenilo dne 12. okt. 1848.

² se je glasila: »Kao što je već svetli ban u svojoj još meseca svibnja izdatoj naredbi zapovedio, neka se preki sud ne samo proti svim razbojnikom, nego i proti takovim puntarom strogo izveršava, koji proti kralju, banu, poglavarstvom narod buniti, te tako red, mir i sigurnost domovini upropastjivati bi se usudili«.

na troškove županijske, a o tom ovamo izvieste Gospodinu pako Havličku, koí će iste izdajice do Varaždina pratiti i tamo radi daljneg pratjenja predati, nalaže se, istom na ovom putu, dok do Mure dodju, da da svakomu na dan deset grošah srebra za uzdržanje; te poslie ovamo izviestje s računi podnese.«

Vsled tega sklepa so bili Ivančič, Trstenjak in Klinčič še istega dne uhvačeni, pred županijo spravljani in vozovi pripravljeni za odhod; druge je trebalo še iskati (Štivalič, Čubeković; ¹ Lentulaj je ukazal škofu, Zrinščaka dati uhvatiti).

Ta ukrep pa ni bil po godu predsedniku banskega sveta Mirku Lentulaju; določbam, ki so bile že marca meseca izdane glede madžaronov, je dodal sedaj konkreten komentar, pojasnjujoč, da nobena županija brez izrečnega dovoljenja banovega namestnika ne sme zapirati madžaronov. (»Südslav. Zeitung« dne 15. oktobra). ²

S stališča teh določeb je banski namestnik Mirko Lentulaj, brž ko je zvedel o tem zaključku, pozval Havlička k sebi ter mu prepovedal odvesti one osebe in odboru pisal, da se izpuste na svobodo. Opirajoč se na naredbo banskega sveta, da naj se v svobodi stavijo pod strogi izpit, in opirajoč se na ustavo, ki zabranjuje, da bi se komu vzela svoboda pred preiskavo in sodbo, je naložil odboru, naj začne preiskavo proti njim svobodnim, pri tem naj porabi zlasti izpovedi tistih, ki so bili v madžarskem jetništvu, ter uspeh preiskave prijavi

¹ »Čubeković hat sich aufs Land geflüchtet.« (Pester Ztg., 11. oktober 1849.)

² Tudi vojaško poveljstvo je bilo zoper ukrep upravnega odbora, ker so madžaroni imeli vojaške potne liste. Tako je vsaj poročal »Konstit. Blatt aus Steierm.« dne 12. okt. 1849, imenujoč Lentulaja »den würdigen Banalstellvertreter«. Dopisnik »Pražskih Novin« pa je čul, da je komandujoči general Coronini hrv. oblastvom zanimal pravico do sodbe o madžaronih, v smislu Haynauove proklamacije, da spadajo pred vojni sod v Pešti.

banskemu svetu; sicer pa naj nič ne store z njimi, dokler ne odloči ban sam, kojemu je vse prijavljeno. (»Südsl. Ztg.« dne 9. oktobra).

Vsled tega pisma Lentulajevega je bilo udaljenje madžaronov ustavljeno in za njega pretres seja županijskega odbora za nedeljo dne 7. oktobra odrejena; dotle pa so madžaroni ostali v zaporu. Ob deveti uri dopoldne se je začela burna seja ob navzočnosti mnogobrojnega občinstva.¹

Oziraje se na to, da so baš ti izdajice povod dali nesrečni vojski, krivi dvakrat več nego Madžari sami, da so se sedaj ognili prekemu ali vojnemu sodu na Ogrskem ter prišli, da se postavijo pod zaščito one domovine, s katero so se pred meseci vojevali, da so pri madžarskih prekih sodih sodili verne sinove domovine ter z njimi huje postopali nego Madžari sami, smatrajoč dopis banskega namestnika neustavnim, ga je odbor »sa svim strahopočitanjem u diela prosta« zavrgel ter svoj prvi sklep le toliko izpremenil, da se od banskega namestnika naložena preiskava takoj začne, a da se ujetniki s svojimi izpovedbami vred brž na to odpošljejo pred vojni sod v Kaniži.² V preiskujoči odbor so bili voljeni.

¹ »Malo smo tamo videli ljudi nepristranih; jedni od nazočnih se boje za službe, koje su po magjaronih nasledili, drugi za kuće, koje su po njih kupili, tretji za račune, koje bi moral davati« pravi »Slav. jug« (dne 8. 10.), ki je na strani Lentulajevi.

Zakaj ni bil uhvačen Lang, živinozdravnik? Reklo se je, da je bolan in zato da ni mogel biti eksportiran; a pozneje je vendar le šel na Dunaj. (»Slav. jug« z dne 15. okt.)

² Uredništvo Agramerice je temu pripomnilo: Na Ogrsko se pošljejo zato, ker se vojnosodna preiskava rebelov proti kralju laže vrši tam, kjer se je vršil zločin in ker je njih večina bila v službi uporne vlade, a take individue je vzel Haynau postaviti pred vojni sod; ko so prestali tam to preiskavo, bodo tu sojeni kot rebeli zoper domovino. (8. X.)

Dopisnik »Pražskih Novin« (»S.«) je pisal: »Da jih domovina ne priznava za svoje sinove, je, ko bi tudi ne zapadli nikaki drugi sodbi, že dosti občutna in trpka, a pravična kazen.«

Anton Rubida, predsednik, Ivan Milaković, podpredsednik, Boltek Jelačić in Ivan Vardian.

Preiskava se je pričela še istega dne; celo popoldne do trde noči so bili imenovani madžaroni izpitavani in z domorodci, ki so bili od Madžarov zarobljeni, soočeni; iz tega izpitavanja se je videlo, da so bili zapleteni v vso madžarsko buno in da so od Madžarov plačo dobivali za svojo službo pri honvedi ali v ministerstvu. V ponedeljek dne 8. oktobra je sodni dvor odboru čital izvestje o preiskavi — najbolj kompromitovan je bil Ivančić — in odbor je sklenil, da se vsi akti do torka zjutraj prepisejo in pošljejo zajedno z zatvorjenimi madžaroni pred vojni sod v Kaniži.

A odpravljeni so bili že v ponedeljek dne 8. oktobra. »Že okoli treh popoldne se je zbralo nebrojno mnoštvo naroda pred županijsko hišo, da vidi te svoje klete dušmane in krvopije svojega naroda, kako se primerno svojim delom nagrajajo. Okoli četrte ure se je začelo sodno izvrševanje, namreč prognanje iz domovine. Na trojnih kolih, v vsakih sta sedela po dva, je krenil ob straži županijski ta izprevod. Pred vozovi je šel eden vod graničarski, za njimi pa eden vod tukajšnjega polka Hessov. Jedva se je ganil ta sramotni izprevod, kar je začelo deževati v znak, da jih celo nebo kara. Po Pivarski, Kipni in Dugi ulici na Jelačićev trg, a odondod v Vlaško ulico so bili tiho odpremljeni iz tega našega domorodnega mesta Vi krvoloki in izrod človečanstva, ki ste v ljutem grajanskem boju, najbolj po vas samih povzročenem, nedolžne naše zarobljenike obsojevali na vislice, ker niso hoteli kakor vi izdati in zatajiti naroda in plemena svojega, učite se iz tega, da sveta in pravična stvar mora zmagati«, tako so jih spremile »Novine« z dne 9. oktobra iz mesta; ta njihova spremnica jasno kaže, kako višino je dosegla politična mržnja.

Še istega dne, ko so bili spravljani iz mesta, je upravni odbor sklenil, Jelačiću poslati reprezentacijo s pojasnilom te

stvari in s prošnjo, naj potrdi njegov sklep. Dalje je sklenil, o svojem ukrepu obvestiti županijo varaždinsko in križevško s pozivom, naj v sličnem slučaju postopata prav tako in izdajice transportirata čez mejo.

A do precejšnjega spora je prišlo radi tega med upravnim odborom in banskim namestnikom. Banski namestnik mu je predbacival, da je prekoratil avtonomni svoj delokrog, ko je Trstenjaka, Ivančiča, Štivalića, Čubekovića, Klinčiča (in Zubrinčiča¹) poslal čez mejo, dalje, da je kršil samostalnost države, ker je inostranemu sodu izročil sinove domovine, ki jih more soditi le domovina.²

A nasprotno so v javni seji županijskega odbora njemu in državnemu zavetniku Šipraku očitali tajno zvezo z madžaroni, zlasti s Čubekovićem in prvemu ozire na madžaronski misleče odbornike (prim. Novine z dne 8./10, Slav. jug z dne 13./10.). Lentulaj je nato pozval odbor na »bezstrastno i dostojnije razmatranje zaključka«, češ, da je samo beda za blodnike prisilila se vrniti, zato se ni bilo bati, da bi utekli; radi tega jih je velel pustiti na svobodi, »uduljen od svake strasti i nepodobne osvete« in ne hoteč se zavzamati za nevernike. Končno je obveljala odborova; zakaj Lentulaj je baje po preiskavi priznal, da bi bil on sam brž ukazal prijeti madžarone, ko bi mu bila županija priobčila vse podrobnosti o njih.

Stranka »Slavenskega juga« je videla v postopku zagrebške županije uvredo ustave in hrvaške autonomije, ki se je odrekla pravice sodbe avstrijskemu generalu na ljubo. Pri-

¹ Ta se imenuje namesto Zrinščaka — svečenika, (ali tudi: oba brata Čubekovića), a drugod čitam, da so »mladega Žubrinčiča« na Hrvatskem vtaknili med vojake, daši se mu ni moglo nič drugega dokazati, nego da je bil preodvisen od svojega strica Step. Koosa. Arhivni vir kaže jasno, da so bili odpravljeni Trstenjak, Ivančič, Štivalić, Štefan Zubrinčič, Ivan Čubeković, Klinčič.

² Troški za predprego, pandure itd. so znašali 112 fl 36 kr.

čakovala je fiasko; govorilo se je sredi oktobra, da pošljejo one madžarone iz Kaniže ali Pešte nazaj na Hrvatsko.

Takisto je bila zoper postopanje županijskega odbora »Slav. jugu« sorodna »Südslavische Zeitung.« »Da ist uns der Metternichsche Absolutismus noch immer lieber und wünschenswerter als der Absolutismus von Leuten, die zum grossen Teile von Selbstsucht, Privathass, Neid und Leidenschaft geleitet werden.« (9. oktobra 1849). Želela si je h koncu vojne primerno »humano in konstitucionalno« postopanje in je županijskemu odboru očitala »Anmassung und Inkonstitutionalität« (15. oktobra). Ko je »Agramer Zeitung« z dne 10. oktobra tolmačila vojaško asistenco pri odpravi madžaronov, »es seien von der Militärbehörde (torej ne od upravnega odbora, n. pr. narodna straža) aus weiser Fürsorge zur Verhütung irgend eines möglichen Excesses die Patrouillen aus eigenem Antriebe angeordnet worden«, je vprašala »Südslavische Zeitung«, čemu da je potem § 114 oktroirane ustave, ki določuje, da sme v notranjih stvareh oborožena sila nastopiti le na poziv civilnega oblastva. (11. oktobra).¹

¹ Dopisnik »Pražskih Novin« (z dne 25. okt.) je pisal, da je upravni odbor takrat morebiti zadnjič hotel dokazati svojo »staroslavno« avtonomijo, sicer pa se je čulo v Zagrebu mnogo govoriti, da ni toliko domišljavost, kolikor osebna mržnja vodila gospodo od županije; zakaj velik del ljudstva je bil na strani banskega sveta.

V seji z dne 16. okt. je upravni odbor sklepal o Turopoljcih; Jelačić je bil prejšnje leto prisilil turopoljske plemenite kmete iti z njim na vojsko, a kakih 47 jih je takoj onstran Drave uskočilo k Madžarom; a sedaj se jih je nekaj vrnilo. Odbor je sklenil, to stvar predložiti banskemu svetu: »zdi se, da ne misli več samovoljno postopati kakor pri prejšnji važnejši«, je pisal isti dopisnik. Faktično je bilo tako: banski namestnik je bil upravnemu odboru naložil, dotične Turopoljce asentirati; potem pa je prišel generalni pardon, ki je veljal tudi za turopoljske vojaške begune, upravni odbor naj bi jih sedaj le zaslišal, »koliko bi se koji krivcem povrede Velič. ili izdajstva domovine učinio bio.«

Nekaj madžaronov je bilo sredi oktobra še v Zagrebu zaprtih, tako 17letni dijak Pavleković, sin nekdanjega podžupana zagrebškega,

Vendar so že 13. oktobra došle v Zagreb vesti, da je Havliček, ki je preko Sv. Ivana spremil madžarone v Kanižo, jih tam izročil majorju Kulmerju, ta pa da jih je dal vkovati in v Pečuh odpremiti.

Vsa ta madžaronska afêra je očitvidno dosti hitro izginila s površja javne govorice (prim. dopis v »Pražskih Nov.« z dne 17. oktobra), a uradno še je bilo z njo posla. Vojni pečujski sod je spoznal madžarona Ivančiča in Trstenjaka za zrela »für die kriegsgerichtliche Behandlung«; Štivaliću, Klinčiču in Čubekoviću se ni moglo dokazati, da so bili v službi madžarski ali kaj drugega zakrivili; zato so bili iz-

ki je bil preteklo leto z očetom pobegnil na Ogrsko, a se je sedaj vrnil («Pražské Nov.» z dne 17. okt.)

Jos. Briglević pa je vložil prošnjo na cesarja, da bi se smel v domovino vrniti. Prošnja je bila odstopljena banu, a ta jo je poslal banskemu svetu; banski svet je ukazal upravnemu odboru, natančno poročati o činih prositeljevih; odbor se je izrekel zoper njegovo vrnitev, ker je Briglević brž od početka bune ostavil domovino, pobegnil v Pešto in služil madžarski vladi — vse poedinosti pa odboru niso bile znane. («Novine» dne 10. nov., »Pražské Nov.« z dne 17. nov.)

Advokat Josip Čubeković je 15. okt. iz Arada vložil prošnjo na cesarja, »ihm die Sicherheit der Person und des Vermögens in seiner Heimat gnädigst zu erteilen oder das Agramer Komitat zur Herausgabe seines dort befindlichen Vermögens anzuhalten und ihm nach Erhaltung dieses Vermögens allerhöchste Erlaubnis zum Auswandern gnädigst zu gewähren«. Iz prošnje se razvidi, da je bil najprej banalne table jurat, potem 25 let odvetnik v Zagrebu; dasi baje nikoli ni pričaval narodnega življenja v Hrvatski, »dessenungeachtet wurde ich ohne rechtlichen Grund Mayaron genannt und als solcher bei Gelegenheit des zu Agram am 6. May 1848 ausgebrochenen Aufstandes auf Leben und Tod angegriffen«, na to je pobegnil na sela in odtod poprosil bana in sabor zakonitega varstva, a ni prejel odgovora. »Das Manifest vom 10. Juni zu seiner Orientierung als Untertan nehmend«, je bežal na Ogrsko, kjer je privatiziral; najboljši dokaz njegove nedolžnosti je to, da ne zna madžarski. — Advokat Ivan Štivalić, ki se je potem vrnil, je 21. sept. iz Vel. Kaniže poprosil bana, naj bi se mu čuvala imovina in mu dal »salvus conductus«: 53 let je bil star, iz Zagreba je pobegnil 21. maja 1848, češ, da je »nach attentiertem nächtlichen seines in Agram befindlichen Hauses Überfall« bilo njegovo življenje v nevarnosti.

puščeni na svobodo. Stivalić, Čubeković¹ in Klinčić so se na to do dne 6. novembra vrnili v Zagreb (Slav. jug z dne 7. novembra).

Usoda prvih pa še se je zavlekla, ker županijski odbor ni takoj vseh dokazov in forma probante poslal vojnemu sodišču in je bilo treba, da se s prisego potrdi, kar so svedoki pred županijskim odborom proti njima svedočili.

Upravni odbor je namreč vojnemu sodu v Pečuhu poslal prepis pisem, ki so kompromitovala iztirane madžarone, a vojni sod je zahteval, naj se svedoki, ki so izpovedali zoper Ivančica in Trstenjaka, zaprisežejo in naj se mu čim preje dološljejo njihove izpovedi, s prisego potrjene. Banski svet je z dopisom dne 30. oktobra o tem obvestil upravni odbor in mu naložil, naj zahtevi ugotovi. Odbor se je o tej stvari posvetoval v svoji seji z dne 2. in sl. meseca novembra, poslal dotična izvirna pisma sodbenemu stolu ter mu naročil, da ustreže nalogu banskega sveta. Sodbeni stol se je lotil posla, a »daljnje pretresivanje« odgodil na drugo sejo.

Stvar se ni razvijala hitro; še v seji dne 7. decembra 1849. je sodbeni stol govoril o Čubekoviću, Ivančicu, Trstenjaku itd., ter naložil sodcu Stauduarju, naj od bivšega vojnega kaplana, živečega v Omilju, dobi »valuvanje« (fassionen). O »begunih-odpadnikih« je bil razgovor tudi v seji dne 10. decembra, a Trstenjak ni imenovan.

Nobenega izmed teh mož ni med onimi 109 oproščenci, ki jih našteva »Pester Zeitung« dne 13. julija 1850, in onimi 209, ki jih je cesar 4. avgusta pomilostil. (Prijazno izvestje prof. K. Marczalija).

O Trstenjakovi smrti njegovi domači niso mogli nič zanesljivega doznati; edino iz kratke notice v nekem graškem

¹ Advokat Čubeković se imenuje v aktih l. 1850.

listu (gotovo v »Grazer Zeitung«) so sklepali, da je mrtev.¹ Šele pred par leti se je razdelila njegova dedina.

Trstenjak je bil v šolah odličen dijak, velike, lepe postave, ponosen, častihlepen, je mnogo držal na sebe in bil zato vedno elegantno opravljen. V tem smislu ga riše njegova sestra in vsi, ki so ga še poznali.

A.

D o d a t e k

o Jakobu Svetonji — dr. Jakoboviču.

Leta 1892. je pri Sv. Petru poleg Radgone umrl dr. Jakob Jakobovič, lastnik vile »Jakobshof« v Črešnjevcih.

Ostavlil je lepo imetje. 3000 fl je določil za ustanovo »privatne šivalne in nemške šole« (Privat Näh- und deutsche Sprachschule) v svojem rojstnem kraju, pri Sv. Juriju na Ščavnici; v tej šoli naj bi se poučevale šoli odrasle deklice, pred vsem iz siromaških hiš. Drugih 1000 fl je prejela ista jurjevska šola, da rabi obresti v svoje namene, in istotoliko šola pri podružnici Sv. Duha.

Ljudstvo je mnogo govorilo o bogastvu in prošlosti tega moža, ki je preživel zadnja svoja leta v svoji ožji domovini kot svetu malo pristopen čudak. Govorilo se je splošno, da je bil nekdanj na Turškem in celo minister, tam da je tako obogatel. Le z izpremenjenim imenom se je nekdanji Jakob Svetonja upal vrniti v domovino; iz početka je posečal rojstni kraj le skrivaj.

Izsledoval sem pota tega rojaka, ki je iz Jakoba Svetonje postal dr. Jakob Jakobovič. Pa tudi tisti, ki so več ž njim občevali, mi niso znali poročati povsem zanesljivih vesti,

¹ Njegov oče in sestra sta pač hodila v Zagreb, da bi dobila vsaj njegove reči, a tam jima je bilo rečeno: »Kaj je od Horvata, je od Horvata, kaj je od Štajerca je od Štajerca.«

zlasti ne o letih okoli 1848, ki so odločile Svetonji usodo; te točke se je v razgovoru rad ognil, češ: »Das ist vorüber.«¹

Rojen je bil leta 1823. Očetu je bilo ime Anton (zakaj pa torej »Jakobovič«, a ne »Antonjevič?« Po dedu?)

Svetonja je študiral v Varaždinu le do pete šole (do drugega polletja?), potem se je namenil v Karlovec, a je med potom ostal v Zagrebu. V Zagrebu je leta 1843. dovršil drugi tečaj filozofije ter se sledeče leto istotam kot privatist učil prava na pravoslovni akademiji.²

Bil je baje v razredu vedno »fiskuš« ali »kurator«, ki je služil učitelju. V Zagrebu se je sprijateljil z nekim kancelistom pravoslovne akademije in je navodno to prijateljstvo izrabljal v ponarejanje dijaških izpričeval. (Izvestje Košarjevo).

Iz poznejših dob njegovega življenja se mi zdi to-le gotovo:

Z jurjevskim trgovcem Krambergerjem je radi ponarejenja denarja ali listin pobegnili (menda že pred l. 1848), a bil ujet in nekaj časa zaprt;³ dolga leta je bil konzularni advokat v Carigradu, potem si je kupil Lakromo pri Dubrovniku, a se preselil na Dunaj, potem v Gradec (imel je nekaj časa grafitni rudnik na Moravskem), nazadnje pa v domovino svojo. Svoje pravo ime je 27. maja 1868. izpremenil v »Jakobovits.«

¹ Poročali so mi vrstniki one dobe, sedaj že pokojni prof. Bratkovič, č. g. vojaški svečenik Fras v Radgoni, Košar in g. Martin Kreft v Gradcu, ki je od l. 1869. mnogo občeval z Jakobovičem, razen tega pa sem prejel izvestje na pr. od Svetonjega brata, kmeta pri Sv. Juriju itd.

² Ali je bil l. 1844/45 v drugem letu prava v Zagrebu, ne vem. Bratkovič misli, da je študiral tudi v Pečuhu. Svetonjev brat pa je zatrjeval, da je univerzo pohajal v Budimpešti.

³ Nekateri viri pripovedujejo stvar tako, kakor da Svetonja sploh ni bil ujet. »Ko sta bila že na ladji, zakliče detektiv: Kramberger! Ta se ozre in imeli so ga. Svetonja pa je bil bolj previden in se ni oglasil na svoje ime.« (Tako tudi Košar.)

Drugod se stvar prikazuje tako, da so Krambergerja ujeli že na Dunaju, tovariše pa še na Ogrskem.

O letih 1845—1848 mi poroča Fras, da je Svetonja bil takrat pri oskrbovalni branši v Zagrebu ter živel tam jako potratno z neko staro, bogato vdovo, Bratkovič pa, da je bil od l. 1846. ali 1847. do 1852. ali 1853. na Dunaju, se že učil marljivo turski, francoski in italijanski ter se že nekako pripravljajal za inozemstvo.

Vsekakor pa se je tista goljufija s Krambergerjem očitno izvršila pred l. 1848. in je bil Jakobovič za madžarske vojne že zopet na svobodi.

Moji viri se ne ujemajo v tem, je-li se je udeležil vojne leta 1848/49 (Kreft, Bratkovič tajita, da bi se je bil udeležil). Odločno trdi to Fras, češ, da je Jakobovič kot zagrebški uradnik »Verpflegsbranše« potegnil s Košutom in ž njim vred pobegnil na Turško, blagajna pa da je ostala njemu (!); slično je poročilo, da je bil dezertêr in da se je bojeval na strani Madžarov; pomiloščen da se je pozneje vrnil v Avstrijo. To je gotovo, da so ga v burni dobi 1848/49 večkrat orožniki doma iskali; zakaj, tega brat ni znal povedati, pač pa dostavil, da sta njegova druga »Čmelek in Ljubec«¹ bila obešena: Čmelek je vulgo-ime Trstenjakovo; tudi sestra Trstenjakova druží Svetonjo s takratnim držanjem svojega brata, veleč, da je bil Svetonja mnogo previdnejši ter se je doma skrival.

Na Turškem (v Carigradu) je bil baje 12 let; to je moralo biti nekako v petdesetih ali šestdesetih letih.

Nekatera poročila mu odkazujejo poleg Carigrada tudi še druga torišča. Tako se je po enem poročilu pred Carigradom klatil po Ogrskem, Hrvatskem in Srbskem kot »koncipijent«; po drugem je na Dunaju pobral »kaso« in ušel na Rusko, ali Rumunsko (tu je bil pri gradbi železnice

¹ Ljubec (Andrejčko) iz Biserjan pri Sv. Juriju, ki je študiral v Varaždinu nekoliko za Svetonjo in Trstenjakom.

iz Bukovine tjakaj), potem da je živel v Bolgariji in si tam nabral velikansko premoženje.

Kakih 10 let mu v domovini ni bilo glasa; kar je nekoč brata in sestro naročil v Ptuj na kolodvor; prišel je bil kot carigrajski konzularni advokat in tamošnji zastopnik nekih dunajskih tvrdk; v tožbenih poslih je moral na Dunaj.¹ (Barantal je tam baje tudi s papirji ter nekemu Windischgrätzu izposloval 1 milijon goldinarjev in zato od njega prejel 100.000 fl za nagrado). Carigrajsko podnebje njegovi ženi — poročil se je 1860 — ni ugajalo, zato je ostavil Turčijo.

Lakromo je prodal cesarjeviču ter se preselil na Dunaj; tu je imel dve hiši; eno je pustil svoji ženi ter se ločil od nje.

Sredi sedemdesetih let je imel grafitne rudnike na Moravskem v družbi z nekim drugom, a leta 1878. jih je bil že prodal. V tej dobi je posetil dvakrat Bratkoviča v Brnu.

B.

V Oseku.

(A. Gorjup).

Že meseca maja se je v Oseku, posebno med Nemci začelo gibanje zoper Hrvate; na čelo jim je stopil A. Gorjup sen. in A. Gorjup jun., in dosegla sta, da mesto ni poslalo poslanca na sabor in je objavilo ogrske zakone zoper odredbe banove (31. maja). »In ali hočete vedeti, odkod je ta mož? Rojen je v Brežicah na Spodnjem Štajerskem, torej Slovan, njegov oče, Slovenec, je bil kirurg tam, ta pa je prišel pred kakimi 30 leti raztrgan v Osek, je bil od Ilije Lekića v trgovino sprejet in si po intrigah pridobil vse premoženje.«¹

¹ Tu so se baje spotikali ob njegovem doktoratu, a on jo je pod tujim imenom popihal. — Doktorat si je baje »kupil« v Heidelbergu, predno se je amnestiran vrnil v Avstrijo, po drugi vesti je doktorat prinesel iz Carigrada!!

Nagrobni spomenik ga imenuje »Herrn Dr. Jakobovits«.

Oseški Nemci so v javnih skupščinah razglašali tisti manifest z dne 10. junija, ki je odstavljajl bana in imenoval Hrabovskega za kraljevega komisarja, in istotam poslušali pohvalne dekrete ogrskega ministerstva za starega in mladega Gorjupa, za Gordošića in Rifferja, ker so se odlikovali kot protivniki narodne stranke in bana. (Dopis iz Oseka v »Slav. Centralbl.« z dne 3. avgusta 1848).

Dne 22. oktobra 1848. je madžarski komandant Kazimir Bačani vzel oseško trdnjavo; posadka je baje bila podkupljena in trgovec Gorjup je delil denar. Bačani se je potem nastanil pri njem. To vest, ki jo je prinesla »Agramerica« v 122. številki (26. oktobra), je Gorjup popravljajl v listu z dne 21. novembra. Toda Ožeg Istinković ga je v broju 138. (2. decembra) označil kot najhujšega madžarskega agitatorja. Tako je poslal dvakrat svojega najstarejšega sina v Pešto, da bi ministerstvo Leopoldovce, ki so bili zvesti cesarju, vzelo iz mesta; to se je zgodilo in prišla je italijanska posadka. Sam je z večjo madžarsko deputacijo šel v Pešto, da pridobi za cesarju zvestega komandanta Benka »modro polo«; tudi to je dosegel; prišel je Jović na njegovo mesto; temu je bil Gorjup tajni svetovalec; ogrskim četam pred mestom je po Jovičevem povelju prožil parkrat smodnik in svinec. Gorjup je podkupil in zapeljal italijansko posadko, da je odprla vrata Madžarom. Bil je s svojim sinom v osrednjem

¹ »Svi bi ti ljudi u čaši vode utopili svakoga pristašu Jelačićeva«. (Rat, 130.) — Dne 30. jul. je bila skupščina virovitičke žup. v Oseku. Ko so seljaki iz okolice prišli na županijski dvor, so jih nagovarjali baron Prandau, podžupan Ljud. Szallopek, Imro Marinović, prefekt djakovski, njegov sin Hugo, fiškal, fiškal Arvaj in lukački župnik Taljan i »još nekoji bradati«, naj drže z Madžari. »Šta ćete pod banom i Horvatskom? Novca, hrane, soli, srebra, zlata in gvozdja nema«!

Upravl. odbor županije virovitičke je 30. sept. bivanje v županiji zabranil bivšemu podžupanu Ladisl. Jankoviću, župniku Eduardu Tallianu, zač. fizikoma Skenderu Žitkaju in Ign. Blauhornu in staremu Imri Marinoviću. (Prim. »Nar. Novine« z dne 24. dec. 1905.)

odboru za sigurnost v Oseku, ki mu je načeloval Bačany. V istem smislu je poročalo mnogo poročevalcev; tako tudi dopisnik v »Agramerici« z dne 7. in 9. decembra.

Ko se je 14. februarja 1849. oseška trdnjava udala cesarskemu generalu Trebersburgu in je banskega sveta oseški poverjenik dobil nalog, uzpostaviti v Oseku zakoniti red, je bil najprej v zapor vtaknjen naš Gorjup (z njim isto-mišljeniki dr. Blauhorn, Flucht in Darda) ter v Zagreb odveden. Tudi oseški lekarnar Vladislav Molnar je bil kot buntovnik v Zagrebu zatvorjen.

Vendar se je z njim in tovariši postopalo zelo blagohotno; izvečine so bili izpuščeni na svobodo »vsled nedostatnih dokazov krivde« (Rat, 139), dasi so še Gorjupa mesec dni poprej Popovičeve »Srbske Novine« imenoval »zakletega neprijatelja Slovanov« in pripovedovale o njem grozne reči.¹

¹ Dotični dopis iz Oseka v »Srbskih« Nov.« z dne 14. jan. je poročal: »Gorjup, ovaj zakletyj Slavena neprijatelj, pristaje nuz Bačanija kao šipka nuz buban i služi mu za tolmača: tako pre nekoliko dana dodje onamo u Osjek neka kekavečka deputacija iz Korodja na tužbu Bačaniju, žaleći se, kako jim već dodija vozakati graničare i njihove topove ovamo onamo, moleći ga, da jim pošalje nekoliko svojih honveda na obranu.« Nato je izpregovoril Gorjup ter dejal, da jim sedaj Bačani ne more poslati pomoči, naj potrpe kakih 14 dni, potem jim pridejo (»naši«) Madžari na pomoč; dotle naj se sami branijo in kjer ugledajo graničarja, naj ga ubijejo kot ščene, ako pa puške nimajo, naj ga premlatijo s kolcem. Ko so občine zahtevale pismeno, da to smejo storiti, jim je Gorjup dal — Bačanijeve proklamacije.

Po brežiški krstni knjigi je bil Anton de Pad. Goriup rojen tam h. št. 9 in sicer dne 6. aprila 1794 kot zakonski sin meščana in kirurga Antona Goriupa in Antonije, roj. Schwab.

(V Virovitici je bil l. 1848. županijski fizikus ,pl. Goriupp« (Luna, dne 11. marca 1848). Plemstvo je imel tudi naš Gorjup.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000502788

7.
li
a
a
i
-
l.
x

-
-
c
a
u

e
o
u
i
a
l.
t.

